

10. 11. 2022.

ZAKLJUČNI RAD*RAN na Zapadnom Balkanu**17–18. oktobar 2022, Sarajevo, Bosna i Hercegovina*

Podrška napuštenim porodicama

Ključni rezultati

Oslanjajući se na prva stečena iskustva u rehabilitaciji, posebno žena i djece povratnika iz područja u Siriji i Iraku koja su ranije bila pod kontrolom DAEŠ-a, Vlada Bosne i Hercegovine (BiH) usvojila je novu nacionalnu strategiju za borbu protiv terorizma (2021–2026). Ova strategija ima za cilj promovirati usklađen pristup pripremama porodica i zajednica koje prihvataju žene i djecu za koje postoji vjerovatnoća da će u nekom trenutku u budućnosti biti vraćeni u domovinu¹. Predviđeno je da programi i aktivnosti reintegracije, rehabilitacije i resocijalizacije sadrže kratkoročne, srednjeročne i dugoročne mjere iz oblasti sigurnosti, zdravstvene i socijalne zaštite, pristupa obrazovanju, mjera ekonomske podrške i zapošljavanja, pravnu pomoć, kao i druge neophodne mjere u pritvorskim i vanpritvorskim uvjetima. Programi će obuhvatiti i porodice povratnika kao korisnike, kako bi ih pripremili za eventualni povratak članova njihovih porodica.²

U cilju razmjene znanja i iskustava, jačanja kompetencija i razvoja razumijevanja onoga što je potrebno za rješavanje potreba i rizika povezanih s budućim repatrijacijama, dvodnevna stručna radionica okupila je socijalne radnike, psihologe i lokalne administratore iz BiH, sa Kosova*, iz Srbije i Finske koji se bave radom u oblasti P/CVE u vezi s podrškom povratnicima i njihovim porodicama. Glavni uvidi stečeni na sastanku navedeni su u nastavku.

- Porodice osoba koje su otišle u Siriju i Irak često nemaju podršku koja im je potrebna da se izbore sa konfuzijom i stresom usled odlaska i odsustva rođaka. Potrebna im je podrška socijalnih radnika na lokalnom nivou kako bi izgradili svoje kapacitete za angažman sa povratnicima i njihovom djecom.
- Da bi pružili podršku napuštenim porodicama, praktičari moraju prilagođavati pristup svakoj porodici. Kakva je podrška potrebna zavisi od nekoliko pitanja, kao što su da li je član porodice koji je otišao u Siriju ili Irak još uvijek živ ili nije ili da li su uključena i djeca. U slučajevima kada su članovi porodice umrli, potrebna je podrška u žalosti.
- Akteri civilnog društva mogu djelovati kao most između porodica i institucija kako bi izgradili povjerenje i zajedno radili na rehabilitaciji i reintegraciji povratnika.

¹ Također, BiH je usvojila Plan repatrijacije i Program reintegracije, rehabilitacije i resocijalizacije državljana Bosne i Hercegovine povratnika iz zona sukoba Sirije i Iraka. Oni pružaju detaljne korake za svaku instituciju uključenu u rehabilitaciju i reintegraciju, detaljno opisuju procedure za siguran, human i kontrolisan povratak državljana BiH iz Sirije i Iraka.

² Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2021–2026

* Ova oznaka ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta Bezbjednosti UN 1244 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj Deklaraciji o nezavisnosti.

- Države članice EU mogu učiti od praktičara sa Zapadnog Balkana kada je riječ o radu sa ženama i djecom povratnicima, posebno o njihovoj rehabilitaciji i reintegraciji u lokalne zajednice.

Najvažniji momenti diskusije

Najvažniji momenti diskusije održane u Sarajevu navedeni su po sveobuhvatnim temama, a zatim ukratko opisani u nastavku.

Uloga porodice u naporima u cilju rehabilitacije

- U BiH nije održan nijedan krivičnopravni proces protiv žena koje su se vratile iz Sirije ili Iraka. Rješenja vezana za njihovu rehabilitaciju i reintegraciju u društvo se dakle moraju naći izvan pritvorskog sistema, u civilnom društvu.
- Općenito, pristup koji BiH slijedi u prihvatu povratnika karakterizira prelazak sa termina *deradikalizacija* na termin koji se trenutno koristi: *psihosocijalna rehabilitacija*. Zbog rata koji je izbio u BiH 1992. godine, praktičari su vrlo vješti kada je riječ o radu korištenjem pristupa zasnovanih na traumi. Ove se vještine koriste u radu sa napuštenim porodicama.
- Pristup BiH se na neki način može uporediti sa holističkim pristupom koji se primjenjuje u Finskoj. Tamo praktičari pokušavaju identificirati osnovne potrebe, vrijednosti, pritužbe i bol klijenata i pokušavaju izbjeći pretjerano fokusiranje na njihovu ekstremističku prošlost. Više se voli govoriti o inkluziji nego o deradikalizaciji, pa je perspektiva okrenuta budućnosti i pozitivna.
- U BiH, povratnice se općenito još uvijek doživljavaju isključivo kao žrtve iako su zapravo mogle imati ključnu ulogu unutar DAES-a, od logističke podrške do moralne policije, te aktivno ili pasivno podržavati počinjene zločine. Nasuprot tome, na Kosovu, gdje se povratnice takođe sudski ne gone, žene prema krivičnom zakonu podliježu nadzoru, jer su putovale u Siriju ili Irak.
- Porodice igraju posebnu ulogu u regionalnoj društvenoj strukturi i kontekstu rehabilitacije u BiH, kao i u drugim zemljama ZB. U BiH, povratnice i njihova djeca se nakon povratka smještaju u njihove porodice. Ova praksa ima nekoliko prednosti, ali i mana. Jedna od glavnih prednosti je što porodice mogu ubijediti povratnike da učestvuju u programima rehabilitacije i tako podrže rad praktičara. Jedna od mana je što praktičari moraju raditi sa više klijenata, tj. sa cijelom porodicom.
- I povratnici i njihove porodice imaju posebne psihosocijalne i ekonomske potrebe. Za praktičare na prvoj liniji, rad sa ovim ciljnim grupama zahtijeva svijest i razumijevanje psihološkog stanja stvorenog iskustvima žena i njihove djece tokom boravka u Siriji ili Iraku.
- Tokom prvog kontakta između povratnika i članova njihovih porodica itekako je poželjna pomoć praktičara na prvoj liniji.
- Proces rehabilitacije će vjerovatno imati veće šanse za uspjeh kada porodice i povratnici budu zajedno uspjeti razgovarati o sljedećim pitanjima:
 - Zašto je osoba koja se vratila uopšte otišla. To bi moglo biti povezano s različitim faktorima, uključujući različite stavove o vjeri u njihovoj neposrednoj okolini, zaljubljanje, zlostavljanje u porodici ili zloupotrebu alkohola, mentalne bolesti itd.
 - Šta je osoba koja se vratila mogla doživjeti, uključujući povratak sa eventualno neželjenom djecom iz prisilnih brakova i vjerovatno silovanje.
- Da bi mogle voditi ovako teške razgovore, porodice moraju biti osnažene za razumijevanje vjerskih potreba i traume. Za praktičare, ovo zahtijeva promatranje odnosa, dinamike i emocija u porodici.
 - Holistička procjena porodične situacije takođe je u najboljem interesu djece koja se vraćaju. To može obuhvatiti uspostavljanje kontakta s bakom i djedom oba djetetova roditelja, dakle i s porodicom djetetovog oca.

- Reakcije na povratak članova porodice mogu biti različite. Porodice su možda doživjele stigmatizaciju kada je član porodice otišao u Siriju ili Irak. Vjerovatno su i sami doživjeli traumu i sramotu.
- Iako porodice treba smatrati resursom u rehabilitaciji, u rijetkim slučajevima one također mogu predstavljati faktor u procesu radikalizacije članova porodice koji su otišli, s njima dijeliti i podsticati nasilnu ideologiju.
- Mogućnosti za finansijsku nezavisnost i samoizdržavanje ključni su faktori kada je riječ o uspjehu napora u cilju rehabilitacije. Međutim, ekonomska situacija u BiH u tom smislu postavlja izazove pred povratnike. Napori Međunarodne organizacije za migracije (IOM) pokazuju da uključivanje lokalnih zajednica može socijalno i ekonomski osnažiti i povratnike i njihovu lokalnu zajednicu, što povećava šanse za održiv raskid s radikalnim grupama. U tu svrhu, IOM promovira lokalni dijalog kako bi potaknuo diskusiju o potrebama zajednice.
- Istaknuto je da su uočene poteškoće i kod porodica i kod povratnika kada je riječ o preuzimanju odgovornosti za svoje postupke. Posebno u slučajevima kada nema krivičnog gonjenja, malo je dostupnih poticaja za pozivanje povratnika na odgovornost i navođenje na razmišljanje o ličnim postupcima.
- Socijalni radnici koji su se u početku bojali raditi s povratnicima zbog medijskog izvještavanja koje izaziva strah i zbog odbacivanja društva u cjelini navodno su razvili empatiju kroz direktan kontakt. Oni su istakli potrebu za rješavanjem problema ličnih predrasuda i stigmatizacije.

Rad s porodicama u kontekstu izlaska iz zatvora

- U BiH su do sada 33 povratnika osuđena na kazne zatvora od 2 do 3 godine. Trenutno je 8 nasilnih ekstremističkih i terorističkih prijestupnika (VETO) u pritvoru u BiH.
- Reintegracija je trenutno goruća tema, jer ne postoji probacijska služba, ne postoji obaveza javljanja bilo gdje ili učestvovanja u bilo kakvom programu nakon puštanja na slobodu. Potreban je veći kontinuitet brige.
- Porodice bi mogle igrati ključnu ulogu u procesu rehabilitacije. Iako trenutno uopće nisu prisutne u zatvorskom kontekstu, sljedeće ideje bi mogle povećati njihovu uključenost:
 - Prije puštanja na slobodu, u zatvor dovesti voditelja slučaja iz centra za socijalni rad, koji je u kontaktu i sa nasilnim ekstremističkim i terorističkim prijestupnikom i sa porodicom.
 - Dodatna prava na posjete za članove porodice i mogućnost privremenog napuštanja zatvora kao privilegije i/ili koristi od dobrog ponašanja.
 - Priprema porodica da iskoriste ovo vrijeme koje provode zajedno da pozitivno utiču na VETO i aktivno se uključe u njihovu rehabilitaciju.

Preporuke

- Bez obzira na individualnu situaciju povratnika, treba uspostaviti kontakt sa svim porodicama kojima je neki član otišao kako bi se procijenila njihova situacija i identificirale njihove potrebe. Za to su potrebni individualni pristupi.
- Porodice trebaju biti aktivno uključene u pripremu povratnika za puštanje iz pritvora uključivanjem u program rehabilitacije prije puštanja na slobodu. Kao preduslov, porodicama je potrebna podrška tako što će osigurati da imaju adekvatna finansijska sredstva da prime člana porodice koji se vratio.

- Socijalne radnike koji rade s porodicama, kao i s povratnicima, treba pažljivo birati i obučavati. Pokazala se korisnim razmjena iskustava sa kolegama koji su već radili sa ciljnom grupom kako bi se prevazišla početna nevoljkost za rad s njima.
- U radu s povratnicima pokazalo se uspješnim probuditi sjećanja na to ko su bile prije odlaska i pokušati ponovo uspostaviti društvene kontakte van porodice, na primjer pronalaženjem saveznika za rehabilitaciju u nekome s kim su bile bliske prije odlaska. Grupe za samopomoć za žene mogu biti još jedna opcija koju treba ozbiljno razmotriti.
- Sigurnost djece koja bi se mogla vratiti zajedno sa nasilnim ekstremističkim i terorističkim prijestupnicima treba pažljivo pripremiti kroz aktivno učešće, na primjer, baka i djedova ili članova porodice u okviru zakonskog starateljstva koje treba biti ostvareno onog trenutka kada roditelji ponovo uđu u zemlju.

Relevantne prakse

Na Kosovu, gde je za reintegraciju povratnica van pritvorskog sistema odgovoran opštinski nivo, Centar za socijalni rad u opštini Priština uključuje nevladine organizacije koje pomažu i podržavaju održivu reintegraciju i nude profesionalnu obuku za zapošljavanje, finansiranje osnivanja preduzeća, omogućavanje pristupa kursevima jezika i dopunskom obrazovanju, pomoć u (re)konstrukciji i renoviranju stambenih objekata i socijalnu pomoć.

Centar za socijalni rad u Sarajevu provodi pristup radu sa povratnicama koji pokušava strategiju pomjeriti sa deradikalizacije ka inkluziji. To podrazumijeva njihovo ekonomsko osnaživanje, redovno školovanje djece i učešće u vannastavnim aktivnostima, te saradnju sa Islamskom zajednicom na povećanom prihvatanju između povratnika i lokalne zajednice.

IOM u BiH pruža raznovrsnu podršku za upravljanje povratkom, uključujući fond za reintegraciju za zajednicu i za nadzor i obuku za praktičare koji rade s povratnicima, uključujući i djecu.

Dalji koraci

Moguće naknadne aktivnosti na Zapadnom Balkanu zasnovane na ovom sastanku mogle bi uključiti obuku za multidisciplinarni socijalni rad, kako u civilnom društvu tako i u ustanovama za pritvor.

Za dalje čitanje

1. RAN (2022) [Manual for Responses to returning foreign terrorist fighters and their families](#)
2. Bytyqi, K., Hasanović, M. & Perešin, A. (2021). Female Returnees from Syria to the Western Balkans: Between Regret and 'Caliphate Nostalgia'. PERSPECTIVES ON TERRORISM Volume 15, Issue 5
3. RAN (2021) [Gender-sensitive responses to returnees from foreign terrorist organisations: insights for practitioners](#)